

מאת משה דור

בימים אלה זכה יוסף בר-יוסף בפרס הנשיא — מיסודו של זלמן ש"ם קשים" שהועלה בשעתו בידי תיאטרון חיפה. המחזה נתקבל בפנים יפות על ידי הביקורת של לנו, אלא שבינתיים פרצה המלחמה ושללא בטובתו נדחקו רגלינו. קראתי עכשיו את המחזה — שיצא לאור — ושוב נתרשמתי, כי יוסף בר-יוסף הוא אחד המוכשרים שבין הדראמטיקנים היצורים אצלנו. מחזה שיש לו ערך ספרותי סגולי איננו חזיון נפרץ.

קשנפגשתי איפוא עם י. בר-יוסף, אחרי שלא ראיתיו זמן רב — לפני שנים רבות נמנינו עם ראשוני מחזאי שנהוג לכנות, בוארגון הספרותי, ה"דור שלאחר משמרת-הפלמ"ח — לא יכולתי שלא להיזכר, כי בימים ה"רחוקים ההם, כאשר לשנינו עדיין היתה בלורית יפה, כתב איש-שיחי פ"רוזה ולא-דיוקא מחזות. ואמנם, ברי יוסף הצעיר — הוא בנו של הסופר יהושע בר-יוסף ונולד בירושלים לפני 41 שנה — פירסם כמה קובצי סיפורים קצרים ורומאנים בטרם פנה אל הבמה. מחזהו הראשון, "טורא", הוצג בתיאטרון הקאמרי ב-1963, ביצא עמו השנה שבה הופיעה אסופת סיפוריו האחרונה, "בורות המים". אחר-כך כתב את "הכיבשה", שהועלה תה בתיאטרון חיפה לפני מלחמת ששת הימים. את, אנשים קשים" חיבר, למעשה, לפני חמש שנים. מחזהו, "תונה" — שיוצג בקרוב בתיאטרון "הבימה" — נכתב בגירסתו הראשונה לפני שלוש שנים. ברשותו מצויים עוד שני מחזות קצרים, שהוא מתעתד להעלותם — יחדיו — בערב אחד, והוא שוקד על כתיבת שני מחזות חדשים, שכל אחד מהם הוא ביצא אורך מלא.

המגפיים של גודק

הואיל וזכור לי טעמם הטוב של סיפורים שכתב יוסף בר-יוסף — תמתי לא-פעם מדוע משך ידו מן הסיפורת ו"ערק" אל התיאטרון. הוא מושך במקטרונו, מהרהר בטרם ישיב, שוקל את דבריו: "התחלתי לכתוב מחזות לא משום שנמנית וגמרת לכתוב אותם, אלא מפני שהיה לי נרשא מסויים, אשר החומר שהיה כרוך בו היה מראש חומר של דראמה ולא של סיפור. גם קודם-לכן עשיתי נסיונות קלים בכיוון זה. טבעי הדבר, כי הרצון של האדם לכתוב דראמה — ובראש וראשונה רצון זה — עורשה את החומר לדראמטי, כלומר מ"רוכז יותר, פחות אינטימי-אישי, חומר שיש לו בה-בעת מגע עם עצמך ועם העולם החיצון, הייתי אומר אוניברסלי סאלי יותר. מדוע היה לנסיון המשך עד שגלחה הפרווה מפניו? מפני שכך התאים לי. אבל אולי יש גם סיבות אחרות, שגם הן שייכות לאישיותו של האדם. אדם חי בעולם מסויים ואיננו יכול להתנער ממנו. הפרווה של השנים האחרונות — גם בעולם וגם בארץ — היא במידה מרובה פרוזה פורמלית, במובן זה שלא-פעם היא יפה מאוד, אך שייכת לעולמו האזוטרי של הסופר ויש בה מן הוודי, ו"פעמים הרבה היא מתפנקת ונארקטי-סית. נכון, אני אוהב לא-מעט ממת

שנכתב בו-אנר זה, אך הרבת יותר קרובה אלי הפרווה הרוסית של ה"מאה ה-19 מפני שאין בה התפנקות, משום שהיא חותרת לאמת שאינה מצומצמת לזו של האי-הסופר. הסופר הרוסי של הדור ההוא ש"אל: האם זה נכון או לא-נכון? האם זו אמת או לא-אמת?" — והוא הת" כוון לאמת המקובלת על הרבים. ז"כר אתה את המעשה שמספר מכסים גורקי לטולסטוי על חלום-זוועה ש"פקד אותו? טולסטוי מקשיב לסיפור על המגפיים המפלצתיים ואומר לו: יכול להיות שזה נכון, אך זה לא אמיתי. הרבה מן הפרווה של ימינו נכנסת תחת ההגדרה הזאת, שייכת למגפיים של גורקי. מחזה הוא מסגרת משמעתית מסויימת, המכבידה על אינטימיות של סופר עם עצמו ועול"מו ויש בה כדי להכריח את הסופר למצוא דרכים להעביר את יצוריו וחי"לומותיו הפרטיים לעולם פתוח ורחב יותר, שיש בו גם שליחות.

אם ילדה ליד בית המעצר

"מאי שליחות? אם הכוונה לאידי-אולוגיה כלשהי — אני משיב בשל"י. לה. אם זו תובת האמירה שהעולם והאדם הם כאלה וכאלה — שוב אני עונה בשלילה. אבל כשאני חושב על מחזה ובושא, אני שואל את עצמי אם זה יעביר מה שאני חש כלפי דברים, נאמר, רחמים עליהם, זעם עליהם, גם תחושה של איוון שאיננו בהכרח הארמוני ואיננו בהכרח נעים, אבל עלי לתת לו ביטוי, בחינת, לא המתים יהללו יח.

"בשום פנים ואופן אינני מקבל, לגבי עצמי, את המושג של, ספרות מגוייסת. אינני פוסל מושג זה ואינני מחייב אותו, אלא שאני זה אני, ואילו אותו מושג — איננו אני. הוא באמת איננו מעסיק אותי. הנה, למשל, אמש נסעתי לווייעוד של אנשי-תיאטרון צ"עירים על-אודות הצורך לשנות ב"תיאטרון, ויעוד נסער ונרגש. בדרך משם עברתי על-פני בית-המעצר ב"אבר-כביר, שהיה — באותה עשה מ"אוחרת — כמובן סגור. ראיתי אם וילדה, לבושות יפה, עוברות ליד בית המעצר. נדמה היה לי, כי באו לפגוש את אב"המשפחה, העצור שם, ליד החלון, ומשום כך לבשו את מיטב בגדיהן, ועכשיו חזרו הביתה. והן היו קטנות כל-כך... והנה, המראה הזה נגע לי הרבה יותר ממצבו של התיאטרון והצורך בשינויים בו. אפשר שהמעמד הזה יצוץ אצלי ביום מן הימים, באיזה מקום, אולי במימד תיאטרוני..."

למה "מין קומדיה"

"אנשים קשים" יש בו ארבע נפ"שות — רווקה זקנה, שאחיה, גם הוא רווק זקן, מגסה להביא לה חתן. הם מתגוררים בלונדון. את החתן מביאים מירושלים, גרוש, שהיה חבוש זמן-מה בבית-משוגעים. ובעל-ביתה של ה"אשה, תמהוני, אנארכיסט. וכמובן, ה"שידוך איננו עולה יפה. המחזה קרוי "מין קומדיה" ויש בו הרבה עצב ו"מרי-נפש, וגיבוריו דומה שהם לקו-חים משולי החברה. גם, "תונה" מ"כונה, "מין קומדיה", ובעיניי בכתב-היד מצאתי אף בו תוגה רבה, המ"חלחלת עמוק בין השיטין. האנשים של יוסף בר-יוסף יש שהם בוכים באלם-קול. איוון מין קומדיה הוא זה?

"גדמה לי, כי זהו השינוי שחל בי. אני מתבגר והולך. לאט. אני כותב בטיטות לא רק מפני שאני צריך לע"

בוד על הלשון, אלא משום שבכתיבה ראשונה לא ברור לי עצמי לאן אני חותר.

"ב"טורא" חיפשתי צורה נקייה, ד"מויות יצוקות, ברורות מאוד. חיפשתי כמעט בכוחי בעצם, שנים מספר אחרי-כן המשכתי להפשי, ובמסגרת החיפושים הללו כתבתי את ה"כיבשה". כתוצאה מן הפגישה עם הנושא וה"חומר של, אנשים קשים" גיליתי ל"עצמי, כי היד שלי והמוח שלי והרגש שלי עובדים הרבה יותר טוב עם ה"מרים ומצבים מורכבים יותר, משהו שבין צחוק לבכי או לזעם ומרידות. זה היה בשבילי כמו גילוי עצמי. למה, מין קומדיה? כי לפתע אתה רואה שהחיים מורכבים מאותם צחוק ובכי. הסופר אינו צריך לשאול את עצמו מהם החיים, אלא מה הוא רואה בחיים, הנותנים מקום גם לטראגדיה טהורה וגם לקומדיה טהורה וגם ל"הרכבים. הסופר הוא מין כלי החייב לדעת מה הוא מייטיב לבגן וכיצד. דומה, מצא כי כך אני מנגן טוב יותר. לא משום שקל יותר לכתוב כך — זאת לא זאת, אלא מפני ש"המיתרים שלי מכוונים ככה להישג אמנותי טוב יותר. אגב, מצב מצחיק במחזה, הבא אחרי מצב דראמטי, הוא לא רק לשם הרפיית מתח בקהל אלא משמש גם ראי אחר, מנקודת-מבט אחרת, למה שהיה קודם לכן, ל"רצינות הקודמת, שבירה של צבע וצורה.

הדמות ה"נורמלית" וה"שוליים" שלה

"ואשר ל"אנשי השוליים" במחזות. סופר איננו בוחר את דמויותיו בחירה חופשית, הולך בבוקר לשוק-העבדים, ממשש שרירים וקונה את התוקים ביותר. לא תמיד אתה יודע ממה אתה

מתחיל מחזה — מדמות או מעלילה. יש עלילות ויש מצבי-רוח, יש שלי"חיות' פנימיות השייכות לאנשי-שו"ליים ויש כאלו השונות בתכלית. לי, למשל, — ואולי לסופרים אחרים — יש רצון, ולא ברור לי אם הוא נכון מבחינה אמנותית, להתמודד עם ה"דמות, הנורמאלית' דווקא ולחשוף אח, השוליים' שלה. הסיפור היפה ב" יותר בעיני הוא, מותו של איוואן איליץ' של טולסטוי — אותו חלום רחוק המקנן בלב ואולי איננו ברי הישג, אך יש בו מכה משותף עם הרבה אנשים. סבורני שאני אדם נור"מאלי. על כל הגרוזות שאולי קיימות

מחזאי בר-יוסף חובת הבידוק האמנותית

האנשים והקהלים של יוסף בר-יוסף

כאב-ראש — זו מנת-חלקו של הרווק המתאמץ לשווא למצוא גאולה לאחותו.

אני אוסיף לכתוב, בין אם יתמכו בי, בין אם לא יתמכו."

באלון ושמו אוואנגארד

יוסף בר-יוסף מודה לי שאינני שור אלו אילו מחזות הוא כותב. אחד הדברים השנואים עלי ביותר זו הדיקטת תוויות על מחזות, ביחוד אם יש להם ערך — ריאליזם, נאטוראליזם, סוריאליזם, אוואנגארד. זהו יותר צורך של המדביק מאשר של המחזה. טול, למשל, את עניין האוואנגארד. כשמציגים אותו בחינת תביעה — אני נרתע. ביחוד כאשר אל התביעה מוצמד השכר, הכבוד למי שנענה לה. בכלל, יש בי נטייה נגד. כשמנפחים מולי באלון, אני אוהב לנעוץ בו סיכה. יכול להיות, שפעם היו הזעיר-בורגנות או האקאדמיות בספרות מעין באלונים. בימינו אחד הבאלונים היא התביעה לאוואנגארד, בלי לפרט מיהו ומה טיבו. זו כבר דעת הרוב השולט — או, אולי, המיעוט המכתיב — וזה לוחץ. אבל אילו אתיקטים יש כאן? כתיבה מקורית-באמת ומתקדמת-באמת הולכת עם הזמן במובן שהיא ממצה את אישיותו של האדם, ואם אדם זה הוא אינטליגנטי ופתוח, הוא נושם את הזמן, ואת היוצרים הגדולים ממנו שחיו בתקופה האחרונה וחיו את הבעיות שבהן הוא מתלבט עתה. אבל זו יותר היענות לחביעה העובדתית דרך מסגרת אישית שלך, שאחרת אתה אפיגון קטן, ממוסד יותר מן המימסדאים האחרים, מפני שאתה לור קח לעצמך את כתר המורד ומנסה להרוויח, במכה אחת, את העולם הזה ואת העולם הבא. זוהי צביעות, ואין דבר מאוס ממנה. השמת את לבך לך, שזועמי-אוואנגארד שלנו מריבים להשתמש בביטויים מתוקים כמו "יפהפה" או "מעדני", המתאימים לנשים המלקקות עוגות-קרם בבתי-ההפה?"

יש לנו היום שלרשה עד חמישה מחזאים מקוריים שכבר אינם מתחילים. שכבר עשו משהו, ושיש סיכויים ממשיים שיעשו גם להבא. מדוע לא תבטיח להם המדינה, או איזו קרן ציבורית, קיום בכבוד מעכשיו למשך חמש שנים? סך-הכל של ההשקעה לא יהיה אלא אתו אפסי מן התקציב לתיאטראות ופחות מהשקעה ב-איזו הצגה בומבאסטית וגרועה — והרווח לתרבות התיאטרון לא ישוער. ואם ירוויח המחזאי גם משהו מהכ-

שאפשר לשאוב ממנה קטעים. זהו ריי כוז בלתי פוסק, ממושך למדי, אף כי היו, בדרך הטבע, מחזאים שכתבו מחזה-מופת בזמן קצר מאוד — אמר גם, באמצע היו להם כשלונות, כמו סטרינדברג. מחזה דורש לפחות עברי-זה של שנה וחצי, ברוטו, לרבות התחלות של מחזות אחרים, לא-מוציאים לחים, בתוך אותה תקופה, מחזות שלא יהיה להם המשך. אחד מצידוקיו של התיאטרון הרפרטוארי שלנו, הנתמך על ידי המדינה והרשויות המקומיות, נתמך מאוד, הוא שהוא מעלה מחזות מקוריים. אך במקרה הטוב, מטפטים לסופר הכותב את המחזה המקורי מילגה לחודשים אחדים. אני עובד לפרנסתי בעריכה ובהוצאה לאור קב-לנית של חוברת-מאונים וחוברות-ייצוג של כמה חברות גדולות. אשתי (יוסף בר-יוסף נשוי למשוררת חמוטל בר-יוסף ואב לארבעה ילדים) עובדת במישרה חלקית, בהוראת ספרות בבית ספר תיכון ובהכנת תכניות ללימודים במשרד החינוך. עיקר הקיום מונח על כתפי. וכשאתה רוצה לכתוב, ויכול לכתוב, ואחז צריך לקום מאצל השולחן ולנסוע לדפוס ולציני-קונראפיה — אתה מקלל...

חנתן מירושלים (מימין, אילן תורן), אח המבקש להשיא את אחותו (אמנון מסקין) ואחות מזדקנת (רות סגל). מדוע "ערק" בר-יוסף אל התיאטרון?

חן. גם במחזה הבא שאני כותב אני הולך בכיוון של פחות, אנשי שוליים — יש שם מנהל בית-ספר תיכון, שמולו ניצב איזה לומפנפרולי-טאר, יש שם אשת-חברה. אבל ב-סופו של חשבון, כל אלה הם דיבורים. מה שיוצא טוב — יוצא טוב. מחר אני יכול להפוך את כל התפיסה הזאת על פיה."

על המחזאות המקורית

אנו עוברים להשיח במצבה של המחזאות המקורית. יוסף בר-יוסף איננו פסימי כל עיקר. הדברים משתנים מדי שנה. לפני זמן קצר קשה

בן, ובספרות לא מעניינים אותי משוררים-מדעת או נבוכים מקצועיים. לא מעניינים אותי ואינם אהובים עלי. משוגע אמיתי איננו רוצה להיות משוגע. הוא נאבק נגד שגעונו. ספרות המטורפים המקצועית איננה בש-בילי. בחתונה ביקשתי קצת מדעת, אנשים שהם כמעט האדם הממוצע, אף-על-פי שאינם יכולים להיות רגילים בתכלית. אין להם ברירה אלא להיות קצת בצד. יש לכך זיקה גם אל, מין קומדיה — אלה אנשים רגילים, אך קצת בצד. ב,אנשים קשים חששתי שיתקבל מחזה אוטורי, אך באו אלי אנשים, הן בעלי חוש-

חנתן מירושלים (מימין, אילן תורן), אח המבקש להשיא את אחותו (אמנון מסקין) ואחות מזדקנת (רות סגל). מדוע "ערק" בר-יוסף אל התיאטרון?

אחרי המלחמה

והערה אחרונה, שיש בה נגיעה, כמובן, לא רק למחזאי כמחזאי אלא לסופר בתורת סופר. "אחרי כל מלחמה נשמעות אצלנו הדרישות לתגובה ספרותית על המלחמה. תביעה זו היא, כמובן, פחות סימפאטית כשהיא באה מבחוץ, ויותר אותנטית כשהיוצר מש-מיע אותה לעצמו. לא קשה להשיב לקומיסארים למיניהם, אך מה על ה-קול המכרסם בתוכי: מדוע אתה כותב על אהבה, חתונה, ולא על מה שמתחולל מסביב? זהו קול מציק ולא פעם הוא מפריע לי לכתוב, מ-שום שטבעי שהדמיון ינסה ליצור דברים שיבטאו את המצב שבו אנו שרויים. צריך איפוא לנהל קרב-בלי-מה ולבדוק מדי פעם, ללא רחמים, אם זו ספרות, אם זה אישי, אם זה נכנס לתחום משלח-היד האמיתי שלי: עד עכשיו דחיתי את כל הרעיונות שעלו בי בכיוון ההיגב על המאורעות האקטואליים — הם היו אנושיים, אך לא עלו בקנה אחד עם הסופר שבי. ואינני מוכן אפילו לומר כי יש להת-אזר בסבלנות, כי צריך להיווצר מרי-חק-של-זמן, — בראש וראשונה הכרח לבדוק את הבדיקה האמנותית העצ-מית, ובעניין זה אין חוקים של זמן ומקום. התגובה היא אינדיווידואלית בהחלט. אבל אם אין לה אופי אמנו-תי העומד בבדיקה חמורה — יש לתת פורקן לחושים הציבוריים במי-שור החיצוני, העתונאי או הנאומו-וכיו"ב. בלעדי המיבחת של האותנה-טיות האמנותית לא תיתכן שום יצירה — וזהו כלל-ברזל, שאני, בכל אופן, אינני יכול בלעדיו."

הרווקה הזקנה (רות סגל) ובעל-הבית התמהוני החתן המיועד (אילן תורן) אינו מגיע לעמק-השווה עם כלתו

גסות ההצגה — כלום יהיה מיליונר, יקנה ספינת-טיול כמו אונאסיס או יפתח באנק? אבל הדבר איננו עולה על דעתם של מנהלי התיאטרונים ש-יש להם מהלכים במימסד. בארץ קטנה כמו שלנו, שבה התרבות היא מסוב-סדת, אין הפרופסור גזוון משכר-ה-לימור של הסטודנט, — ומשונה שמי שמלמד את, טוראי ואת, אנשים קשים באוניברסיטאו מסובסד בעוד שהמחבר חייב להוציא מאזנים... מילא,

היה להעלות על הדעת שיבואו לעולם אותן יצירות-במה מקוריות שהקפיצו את התיאטרון שלנו קפיצה גדולה קדימה, ומקוריותן לא גפלה מזו של הרבה יצירות הנכתבות ברחבי העו-לם. מי יודע מה יתרחש בעוד שלוש שנים?

ביקורת חריף והן אוהבי-תיאטרון תמימים, ואמרו לי כי המחזה נגע לי-הם, כי חשו שותפות, משום שהבעיות היו, נורמאליות — בדידות, אהבה, עצב — ודובר עליהן במלים מפור-שות. זו הייתה הפתעה בשבילי, כשם שהפתעתי באיזו מידה נתקבל המח-זה על דעתם של החיילים, בצבא, עד כדי כך שעלה אל שלישיית-הלהיטים, יחד עם גד-יגיל והגששים החיזוריים, והציגוהו בלב החולות, על-גבי שול-